

Falucsúfolók a Jászkunságban és környékén

A falucsúfolók eredete mélyen az emberi lélekben gyökerezik. Az ember számára a megszokott környezete, az elődei által belenevelt szokásrend a természetes, minden, ami ettől eltér, ami más, az érthetetlen, furcsa. A különböző népek, népcsoportok már kezdettől fogva felfigyeltek a szomszédos népek eltérő szokásaira, antropológiai sajátosságaira, s ezeket, mivel számukra furcsának, idegennek, sőt humorosnak tűntek, számon tartották és legtöbbször kinevették.

Az "E fajta népi humor háttérében a néprajzkutatók által etnocentrikus szemléletmódnak nevezett jelenség áll, mely azt jelenti, hogy az ember legelőször mindent saját magához mér, saját közösségéhez hasonlítja... A humor egyik legrégebbi és legnépszerűbb 'műfaja', a különböző népekről, népcsoportokról, kisebb-nagyobb régiók, s egyes települések lakóiról alkotott etnikus sztereotípiák..." - írja Bereznai Zsuzsanna. [1] Az állandósult szókapcsolatoktól a szólásokon, szóláshasonlatokon keresztül a verses falusorolókig, a rátótiádának nevezett falucsúfoló meséig igen sokféle, szinte osztályozhatatlan formai gazdagságát tartja számon e műfajnak a szakirodalom. [2]

Tanulmányunkban a Jászkunság és környékének falucsúfolóit mutatjuk be a Kiskunság kivételével, ugyanakkor figyelembe véve Jász-Nagykun-Szolnok megye többi tájegységét, a Tiszazugot, Szolnok környékét és a tőle északra eső Tisza menti aprófalvakat Tiszafüreddel bezárólag. [3] A megyehatárral szomszédos területekről is vannak példánk (Pl. Békés, Hajdú-Bihar, Heves, Pest megyéből). Célunk az volt, hogy megragadjuk a Jászság, a Nagykunság és a Tisza menti települések esetében az etnikus jellemzőket, azt, hogy hogyan vélekedtek egymásról, önmagukról a jászok, a kunok, s hogyan jelenik meg mindez a falucsúfolókban. Anyagunkat a népi humor szemszögéből nézve válogattuk.

Törzsanyagunkat a Szolnok megyei néprajzi atlasz (továbbiakban SZMNA) falucsúfolókra, valamint az etnikai csoportokra vonatkozó 1960-as évekből származó gyűjtései adják, [4] valamint saját gyűjtéseim, szakirodalmi és szolnoki múzeumi adattári adatok.

A falucsúfolók két fő típusát különböztetjük meg Szendrey Zsigmond 1927-ben megjelent máig helytálló tanulmánya nyomán. [5] Az első csoportba sorolja az epikai mag nélküli csúfolókat, ide tartoznak a névcsúfolók, a település földrajzi fekvésére, gazdasági-vagyoni helyzetére, táplálkozási, öltözködési szokásaira, erkölcsére, viselkedésére, vallására, nyelvjárási sajátosságaira stb. vonatkozó megfigyelések, melyek a kicsúfolt falu vagy lakói

egy-egy jellemző tulajdonságát veszik célba. A másik csoportba az epikai maggal rendelkező csúfolók tartoznak, ebben az esetben konkrét történettel magyarázzák létrejöttét.

Ezen belül önálló csoportot alkotnak a

rátótiádák

, melyek valójában anekdótaszerű történetek, falucsúfoló mesék (nevét a Veszprém megyei Gyulafirátótról kapta, melyről sok falucsúfoló keletkezett). Anyagunkat a fenti tematikus csoportok szerint rendeztük el, csupán abban tértünk el a Szendrey-féle rendszertől, hogy az epikus történetek, rátótiádák egy részét már a tematikus csoportokba is besoroltuk, ha témájánál fogva odaillt, a többit a tanulmány végén közöltük.

A falucsúfolót egyik település mondja a másikról. Megfigyeltük a vizsgált térségben, hogy léteznek olyan települések, melyek már régóta rivalizálnak egymással és ennek a falucsúfolókban is van lenyomata. Ennek igen sokféle oka lehet, pl. történelmi, társadalmi, vallás, nemzetiségi és még sok más. Ilyen települések, pl. a megyeszékhelyi címért versengő Jászberény-Szolnok, a Nagykunságban Karcag és Kisújszállás, a nagykunsági Túrkeve a nem oda tartozó szomszédos Mezőtúrral vetélkedett, a Jászságban Jászberény-Jászapáti, Jászberény-Jászfákóhalma, melyek mindig igyekeztek felülmúlni és lejáratni egymást. A kisebb települések esetében is megfigyelhető ez a tendencia, bár léteztek nagyobb tájakra vonatkozó globális minősítések is, mint pl. megyénkben a jászoknál és a kunoknál.

A csúfolódás célja a másik nevetségessé tétele és felbosszantása, melynek különböző fokozatai voltak az enyhe, humoros megjegyzéstől a durva sértésig. Ennek megfelelően volt olyan falucsúfoló, melyet a kicsúfolt település lakói önmaguk is vállaltak, tőlük is lehetett gyűjteni. Másrészt viszont nem volt tanácsos felemlgetni nekik, legfeljebb csak a hátuk mögött, mert heves szóváltásba keveredtek, sőt halálos áldozatot követelő verekedéssé is fajulhatott a vita.

A település nevével kapcsolatos csúfolók, szólások egy része rímes szójáték. Pl. "*Alattyán, feldőlt a zsír a padkán!*"

- mondták a jásztelkiek az alattyániakra, mire ők így válaszoltak: "

Jásztelek, fogja meg az egeret!

". Az előbbinek hosszabb változata is ismert: "

Jánoshida, Alattyán, feldőlt a zsír a padkán

!" Ugyancsak a falunévre rímel következő példamondatunk: "

Kenderes, Pál bátyám lova deres!

" Vannak azonban olyanok, melyekből kikövetkeztethető a falura vagy lakóira vonatkozó

Írta: Gulyás Éva

2011. augusztus 03. szerda, 12:53 - Módosítás: 2016. szeptember 14. szerda, 08:41

jellegzetesség, értékítélet is. "

Ha szolnoki, ne szólj neki!

", mert könnyen megsértődik. Más településekre vonatkoztatva is elhangzott: "

Fegyverneki, ne szólj neki!"

vagy "

Ha cibaki ne szólj neki!

" A külterjes állattartásáról híres Karcagot ezzel a nem éppen hízeltető mondással csúfolták a környékeliek: "

Karcag - köröskörül szarszag!

" Vagy "

Ne menj Csípara, mert megcsípnak

" - mondták a tiszazugi falvak lakói Csépara, amit

Csípának

ejtettek. A népi etimológia szerint azért, mert sok volt itt a szúnyog, a pióca. A jászjákóhalmiak *pupák*

névvel illették a jászberényieket: "

Pupák! Kell-e zsíros cupák?

"

[\[6\]](#)

Kunmadaras a falunév szinonímájára

Verebes

, Püspökladányt pedig

Piszkosladálynak

csúfolták.

Sok falucsúfolónk a település gazdasági életét, vagyoni helyzetét, vagyis gazdagságát-szegénységét minősíti általánosságban. Szegénységre utaló kifejezések: " *karca gi toprongyos*

" vagy "

Inokának nincsen sose se kenyere se sója.

" A Tisza és a Körös által közrefogott Tiszazug

a vidék legszegényebb, legelesettebb tája volt a múltban, de sok vonatkozásban az még ma is.

Falvainak szegénységére utal a széles körben ismertté vált falusoroló mondóka: "

Hej, szegény Szelevény,/ kenyeretlen Csépa,/ Sas is olyanforma,/ Uggal határos,/ Kürttel

bizományos, / Inoka nem oka,/ Nagyrév annak az oka/, hogy Inokának nincsen/ se kenyere, se sója!

"

[\[7\]](#)

(Tiszainoka) vagy rövidebb változata Tizzasasról: "

Kenyírtelen Csípa, Sas is olyanforma, Uggal határos, Bassza meg Szent János!

"

Itt említjük meg témájánál fogva a harangszó magyarázatokat. A jászladányi nagyharang a falu gazdagságáról beszél: " *Dombos kenyér, dombos kenyér! Kumpér, kumpér!*", az ugyancsak gazdagnak számító Tiszaroff harangja azt kongatja: "

Minden van, bőven van!

", a nagyrévié pedig "

Van búzánk, van búzánk!

A nincstelenségről, szegénységről szól a tiszainokai harang: "

nincsen só, nincsen só!

", hasonlóan a tiszaburaihoz: "

nincsen nincs, semmi sincs!

" A tiszainokai harang azt is mondja: "

Inoka nem oka, Nagyrév annak az oka.

" Ennek az a magyarázata, hogy Nagyrév és Tiszainoka között ellentét támadt egy harang miatt. Mindketten harangot rendeltek, de tévedésből elcserélték és Inokának jutott a rossz illetve a kisebb harang. Az inokai

harangszó azóta is ezt veri. Szájhagyományban élő változata:"

Inoka nem oka,/ Nagyrév annak az oka,/ Hogy Inokának,/ Kicsi a harangja

." A verses

mondóka első két sora, mivel eredeti jelentéstartalma elhomályosult, más értelemben, a szegénységre utalva

beolvadt a tiszazugi falusorolóba, de önállóan is előfordul: "

Inoka nem oka, Nagyrév annak az oka, hogy Inokának/Csépának nincsen se kenyere, se sója.

" Egyébként igen gyakoriak a falucsúfolók/falusorolók esetében a kontaminálódott változatok.

A falucsúfoló tiszakürti változata így hangzik: " *Inoka nem oka,/ Nagyrév annak az oka,/ Kürt is bizonyítja!*

" A 19. sz. elején Nagyrév,

Tiszakürt és Tiszainoka egyszerre öntettek harangot.

Három egyforma harangot, melyek közül az egyik szállítás közben megrepedt. Mivel a fővállalkozó Tiszakürt volt, igényt tartott az egyik jó harangra, a másíkról sorshúzással döntöttek, a sorsolás bírása Tiszakürt lett. A sorshúzást Tiszainoka nyerte, így övé lett a másik jó harang. Nagyrév kapta

a rossz, repedt harangot, amit fel se húztak a toronyba, Nagyrévnek azóta sincs harangja."

[\[8\]](#)

A falucsúfolók gyakran utalnak a lakosság foglalkozására, kiemelkedő gazdasági termékére. A jászdózsaikat *fokhagymásoknak, Fokhagymaországnak* nevezték, mert ők termelték a környéken a legjobb fokhagymát. Ősszel a disznóölési szezon előtt batyus gyalogáros asszonyok házaltak vele a szomszédos falvakban, ahol jó áron tudták értékesíteni. A szolnokiakat

keszegeseknek

mondták, mert sok volt a halász. A halászsákmányt a népiesen Bűdös köznek nevezett utcában (ma Szigligeti utca) árulták hordókból, dézsákból fajtánként különválogatva. A jászfényszarusiak

piócások, csíkosok

voltak, mert a szegényebb lakosság fő jövedelemforrása volt a piócaszedés, a csíkászat. A tószegiek

sulymosok, sulymoshátúak

, mert mocsaras, vízállásos rétjein nagy mennyiségben termett a sulyom, amit sokféleképpen hasznosítottak: pl. őséges időben lisztes gumóját meg is ették. Használati tárgyakat is fontak belőle: a szolnoki múzeum néprajzi gyűjteményében található egy sulyomból font magyar címer. Gyümölcs- és zöldségkultúrájáról híresült el néhány falu: pl.

nagykörűi cseresznyések, kőtelki meggyeshasúak

, újabban Tiszajenő a

meggyesfalu, szandaszőlősi spenótosok, tiszafüredi sárgarépások, csányi dinnyések

(Heves m.) stb. A zagyvarékasiakat, jászalsószentgyörgyieket

libásoknak

, a jászboldogháziakat

pulykapásztoroknak

csúfolták, mert sok libát illetve pulykát tenyésztettek. A jászladányiak

pokrócosok

, mert asszonyaik rongypokróc szövessel és értékesítéssel foglalkoztak.

A kőtelkiek pedig híres *kubikosok* voltak. Csalog Zsolt írja, hogy a tiszaroffiak szerint " *a kőtelkiek jártak kubikra a világ végén túlra is.*" " *Roffon van a világ vége. A rofiak csak ültek, lógatták a lábukat a semmibe. Hát ahogy ott ülnek, látják ám, hogy két valami mozog ott. Hát mi mozog? Hát két kőtelki ember kubikol*

."

[9]

Az újabb keletkezésűek közül érdemes megemlíteni, hogy Jászfákóalmát fejlett kisipara (főleg asztalos, cipész) miatt

Kis-Pestnek

nevezték "

...az 1960-as évek legendás pesti buszkalauza Bandi bácsi...is akképpen kurjantotta el magát közeledve Fákóalmához: Kispest következik!

"- írja Fodor István Ferenc.

[10]

Vele jártak Pestre a fákóalmi cipészek, akik bőröndben vitték magukkal a kész cipőket, és visszafelé jövet hozták a nyersanyagot és a pesti divatot. Így a jászfákóalmi asszonyok és lányok az öltözködésben és a legújabb divat követésében is élen jártak az 1960-as években.

A népi táplálkozás is lehet falujellemző egy-egy jellegzetes étel után. A tiszasasiakat *lepecsn*

ek, lebbencsnek

hívták, mert sok száraztésztát fogyasztottak, a besenyszögiek

lebbencs-pisták a tiszapüspökiek szerint, mert mikor együtt arattak, mindig ezt főzték. A karcagiak Kisújszállást *lebbencses városnak* titulálták. A szegények sok sült tököt ettek, ezért a környékeliek könnyen a nyakukba ragaszthatták a tökös jelzőt: Tiszaug, Tiszaórs *tökös, tökfalu*, a jászapátiak pedig "*tökkel hízott apátiak*"
". Az ezzel kapcsolatos jászszági falusoroló így hangzik:

"*Tökkel hízott apátiak,*

Istentelen kísérik,

Felbuktak a pélyiek,

Nagykontyúak a hevesiek

Erdőtelek szép lányt nevel." [\[11\]](#)

A jászdózsaiak *zódhasúak*, okát már nem ismerik. A táplálkozással kapcsolatos falucsúfolók, rátótiadák gyakori motívuma, hogy ínséges időkben megeszik a nem emberi tápláléknak számító állatok húsát is. A tiszaiagariakat azért csúfolják *varnyúkna*
k, mert megették a varjúfiókákat. Az adácsiak (Heves m.) is. Ezt azonban nem tanácsos nekik felemlíteni, mert könnyen dühbe gurulnak, sőt össze is verekednek. Megyeszerte ismerik a "*Kókán kétszer ették meg a lencsét*" típusú falucsúfoló történetet. Érdemes idézni, hogy milyen beszédhelyzetben használják Jászapáti, Jásztelek környékén. Megkérdi a gazdasszony a családjától, hogy ízlik-e a feltálatl étel.

Erre válaszolják: "

Egyszer meg lehet enni, kétszer meg csak Kókán ették meg a lencsét

."

[12]

A kókaiakról (Pest m.) ugyanis az a történet járja, hogy a gazdasszony nem főzte meg először rendesen a lencsét, megették, átment a gyomrukon, az eső kimosta, megtalálták és újra megfőzték. A jászalsószentgyörgyiek veszekedés közben könnyen odavágták a jánoshidaiaknak: "

Oszt te beszílsz, tenálatok meg beleaprítottak a hódba, mer azt hitték, hogy aludttej!

" A nemzetközileg is ismert rátótiáda helyi változata így hangzik: "

... a jánoshiggyaiak nagyon jó fonó

asszonyok vótak, még éccaka is fontak. Szép hódvilágos este vót, az ember veszekegyik az asszonnyal, hogy feküdjön má, ne fonjon. – Elótom én a lámpát, látok én a hódvilágná is!

Oszt odaült az ablakba, ... oszt fonogatott. Annyira haladt a hód, hogy besütött teljesen, mint egy tányér, olyan vót. - Ejnye, aszondja - mán jó is lakhatok, mert jó aludttej is van! És akkor az az asszony szelt egy darab kenyeret, oszt beleaprította az aludttejbe – beleaprította a hódba, mer nem aludttej vót, hanem csak a hód.

"

[13]

A másik, vidékünkön közismert rátótiáda szerint a szalonna helyett tévedésből a megfagyott pendelyből szeltek egy darabot:

"Jánoshígyán történt, ilyeneket csináltak ugye... Mennyi akart az ember munkába, és mi történt? Az asszony nem készített neki este szalonnát – Majd hozok én asszony! – Felment, az asszony előtte való nap mosott, a vászonpendel, ahogy meg vót fagyva, aszítte az ember, hogy az a szalonna, és egy nagy darabot levágott belülre. Csak mikor má reggel, odaki a mezőn reggeliztek vóna, hát egy darab vászon vót a tarisznyába, nem szalonna.

" –

mesélik a jászalsószentgyörgyiek

Rövidebb változatai: "

Megszegték a fagyos pendelyt!

" vagy "

Alattyánban megszegték a fagyos pendelt!

" – tartják róluk a jásztelkiek. Érdemes idézni a falucsúfoló történet gyakoriságának illusztrálására az SZMNA adatait. Ismerik Alattyán, Jánoshida, Jásztelek, Zagyvarékas, Tiszaroff, Tiszaórs, Tiszafüred községekre vonatkoztatva, a Jászságban általában Alattyánra, Jánoshidára vonatkoztatják.

[14]

A szomszédos Heves megyében is népszerű rátótiáda szép változatát közli Bereznai Zsuzsanna falucsúfolókról írt tanulmányában.

[15]

Az öltözködési szokások is gyakran felbukkannak a falucsúfolókban. Sokan a hasukon spórolják meg az új ruha árát. Ezért mondják Jásztelekre a szomszédos falvakban : " *Hadd korogjon, csak ragyogjon!*

" Jásztelek asszonyai: „
csicsások, divatozók.

" Kisújszálláson az a mondás járja: "

A kisúji takaros, a kevi cifra, a karcagi toprongyos!

" vagyis a kisújszállásiak saját öltözködésüket mértékletesen szépnek, a túrkeveiekét némi rosszállással cifrálkodónak , a karcagit pedig rongyosnak minősítik. Gyakori tárgya a falucsúfolóknak az öltözködés elmaradottabb vagy divatosabb jellege.

Idézzünk erre is néhány példát: "

Túrkeve a divatban előbbre volt, mint Mezőtúr.

" Voltak települések, ahol tovább hordták a bő házivászon szoknyát, a pendelyt, vagy egyszerűen csak a bőszoknyát.: Jászladány asszonynépét
pendeleseknek

, Tiszabő , Nagykörű lakóit
gahóknak

csúfolták, mert bő ruhában jártak.

Kenderes asszonyai "

tarkák, mint a cigányok

" - tartják a kisújszállásiak, mert színes bő ruhát viseltek akkor, amikor a kisújszállási viselet már színben visszafogottabb és polgári ízlésű volt. A férfiaknál a vászongatya viselőit gúnyolták ki: a jánoshidaiakat

bikfagatyásoknak

, a jászszentandrásiaiakat

farülegatyásoknak

mondták. Kenderesen is sokáig viselték a szűk, passzos házivászon gatyát, a környéken ez a mondás élt róluk. "

Tubu gatya, nagy ület,/ Kenderesi viselet

"

[\[16\]](#)

Se szeri, se száma azoknak a csúfolódóknak, melyek az eltérő beszédstílus, a nyelvjárási sajátosságok, kiejtési különbségek miatt jöttek létre. Nagyobb sokadalmakban, vásároknak, búcsúknak, majd a vasúton, buszon utazás közben az eltérő beszédstílus, a szókincsbeli sajátosságok alapján tudták az emberek lakóhelyük szerint megkülönböztetni egymást. Vidékünkön többféle nyelvjárási, főleg hangtani sajátosság előfordul: a palócos beszéd jellemzője az illabialis a, a palatalizált ty használata, jellemző a tiszántúli í-ző nyelvjárás, a zárt és a nyílt e használata, hogy csak a fontosabbakat említsük. A tiszazugi falvak lakói a palócos kiejtés miatt így csúfolták a csépaiakat: "Gyere el hozzánk Jákáb napkor Csépára, jól tartunk tökkáposztával, meg ápró békával." [\[17\]](#) Csépán ugyanis Jakab napkor volt a búcsú, arra szól a tréfás invitálás. S bár a búcsús ebéd étrendjén nem szerepelt a tökkáposzta, minden

bizonynal a töltött káposzta analógiájára említik, amiből szegénységük miatt nem sok volt, ellenben annál több volt tökből., aminek ekkor volt az érési ideje. Ugyancsak a csépaiaknak szól az alábbi dialogizált falucsúfoló:

- "Hová méssz he?

- Elmék má' Hájlásbá hágyrát kápálni." [\[18\]](#)

Bővebb változatban:

"Ősszel mondták: -Há mész komám?

- Mék a szőlőbe.

- Mi ván á bákóbá'?

- Kulács, kálács.

Tavasszal:

- Há mész komám?

- Mék a Hájlásbá' kápáni!

- Mi ván á bákóbá?

- Kenyér meg pápucs.

Mert akkorra már elfogyott a bor." [\[19\]](#)

A palatalizált ty használatára a Jászságból hozunk példát. Jászapátit *Apátyinak* csúfolták a környékbeliek nyelvük palatalizálása miatt. Magam is gyűjtöttem az alábbi tréfás falucsúfoló mondást: "

Az

apátyi patyikában eltörött a fatyűkör.

" A tiszántúli í-ző nyelvjárásra példa a már említett

Csépa-Csípa

névalak, mely ebben a formájában nyelvjárási csúfoló is. Megemlíthetjük itt a

kenyírtelen Csípa

kifejezést is. Hasonlóképpen a jászkiséri, jászberényi településneveknél a

Kísír, Biríny, birinyiek

szóalak önmagában is csúfoló. Pl. „

Ne mutogass, mint a birinyiek!

" - mondták, mert gesztikulálnak beszéd közben. Vagy "

Kísíren a békát beletaposták a pípbe!

[\[20\]](#)

- bosszantották a jászkisérieket, sajnos a mondás jelentését már nem ismerik. Túrkeve népe nyílt e-vel beszél, a szomszédos mezőtúriak csúfolták is vele: "f

e

dőrül

e

szik a t

e

p

e

rtőt - idézi a nyelvi példát Csalog Zolt.

[\[21\]](#)

A szókincsbeli eltérések is gyakran alkotják a falucsúfolók tárgyát: "*Kalangyás berényiek*" - csúfolták a jászberényieket, mivel a petrencét

kalangyának

mondták. A jászboldogháziak is (Jászberény tanyavilága volt). A jászjákóhalmiak a

jászapátiakat

sodrófásoknak

titulálták, mivel a nyújtófát így nevezték. A jásziványiak

akko',miko'

névvel illették a jákóhalmiakat

jellegzetes kötőszóhasználatuk miatt.

[\[22\]](#)

A csépaiak tájszólását, a köznyelvi szavak meg nem értését gúnyolja ki a következő párbeszéd falucsúfoló: Névnep után megkérdezték a csépai embert:

"- Komám, vótatok-e a névnapon?

- Vótunk

- Jóllaktál-e töltött káposztával, meg fánkkal?

- Á, nem vótak ott olyan uras ételek!

- Hát akkor mi vót?

- Hát csak szárma vót meg pampuska!" [\[23\]](#)

Némely csúfoló a beszédtempót veszi célba. A felvidéki vándorárusok nehezen érthető beszédstílusát is kifigurázták. A kunhegyesiek szerint a községükbe érkező házaló katolikus "matyók" gyorsan beszélnek, elnyelik a szótagokat, így köszönnek: " *Sék a Jé! Rap a kuty?*".

[\[24\]](#)

A soknemzetiségű Békés megyében gyakran keveréknyelven beszélnek a lakosok: pl: "*Tagye me na Csabu kergát megtekintováty.*

" (Menjünk Csabára a körgátat megtekinteni.) A békésszentandrásiak csúfolták így a szarvasiakat, mert keverték a magyart a tóttal.

[\[25\]](#)

Az eltérő vallás is számos alkalmat adott egymás boszantására. A katolikus jászokat *páplisták* *nak, hideg hónaljú páplistáknak*

csúfolták, zárkózott, nehezen barátkozó természetük miatt:

"

Pálista ember! Jég van a hóna alatt!

" - mondták a jászkiséri reformátusok a helyi katolikusokra. Nyelvi játék a *katolikus-katlanmókus*

tréfás kifejezés főleg az iskolás gyerekek között Jászkiséren. A katolikusok ájtatosságát is kifigurázzák, mely nincs mindig összhangban jellemükkel: "

Imakönyv a hóna alatt, ördög ül a lelke alatt.

" vagy "

Szentéletű vasfazék, csak a füle kormos!

" A katolikusok a reformátusokat

kálomistáknak, lóformátusoknak, vaceroknak

nevezték: "

Fafejű, verekedős kálomisták!

" "

Tölgyfa fejük van, még a balta is kiugrik belőle

" - mondták a jászkisériekre, mert kemény, nyakas emberek.

[\[26\]](#)

A jászkiséri reformátusokat

lőhitűeknek, istenteleneknek

is csúfolták a katolikusok.

[\[27\]](#)

A Tiszazugban is sok nézeteltérésre adott okot az eltérő vallás, mely az egymás iránti minősítésekben is kifejeződött. A tiszazugi falvak református vallásúak Csépa, Szelevény, Cibakháza kivételével, melyek katolikusok. *Szent Csépa, pápista Csépa* - csúfolták a csépaikat

buzgó vallásosságuk miatt a tiszasasiak, ám a szent jelzőt híres halottlátójuk Mészáros Mihály miatt is rájuk ragaszthatták.

A pap prédikációját, a szent beszédet is szokták alantasabb formába öltöztetve a gúny, a komikum tárgyává tenni. Csépáról származnak az alábbi, halálról szóló református és katolikus prédikáció-travesztiák:

"A református pap prédikációja:

Kedves testvéreim! Tudjátok-e mi az a halalu-madaru?

Az a halalu-madaru egy nagy baszum-teremtette gula,

aki belefussa magát a tuba!

Nem nézi, z ' asszony-í, z ' ember-í, csak elviszi!

A katolikus pap meg így prédikál:

Kedves testvéreim! Hogy verjem belétek, hogy rakjam belétek,

de ne azt, amit ti gondoltok, hanem a Szentlelket!

Mert tudjátok, kedves híveim, hogy mindnyájan meg fogtok

halni, akik a földön vagytok, talán még én is!" [\[28\]](#)

A tiszasasiakról azt tartják, hogy *cérnával körülkerítették a határt*, hogy ne hallatsszon át

Tiszaugra a harangszó. A tiszaugiak ugyanis nem fizettek egyházi adót. Ez a nemzetközileg ismert rátótiáda az egymással sokat vetélkedő Mezőtúr és Túrkeve esetében is ismeretes:"

A kevierk bekerítették a falut, hogy a harangszó át ne menjen a szomszédba"

- mondják a mezőtúriak. Valószínűleg ezért csúfolták őket madzagosoknak.

A vallási csúfolók közül a búcsúsokat kifigurázó falucsúfolókra is kitérünk. Országosan ismert falucsúfoló típus, melynek vidékünkön is élnek helyi változatai. Általában dallammal előadott

párbeszédes szövegek, melyek a búcsújáróhelyre igyekvő, szent éneket éneklő búcsúsok hanghordozását, énekstílusát, a litániák hangvételtét gúnyolják ki humoros formában. A csépai katolikusok " ...*Csongrádra mentek búcsúba. Az előénekesnél a bakóba' egy üveg tej volt.*

Mondják neki (énekelve- GÉ. mj.): - *Folyik a tej, komámasszony! O, Mária! Az meg válaszol: Nem folyik az, bé van dugva, O Mária! Mer' közbe' meg énekeltek.*

" A másik történet a buzgó éneklés túlkapásait teszi nevetségessé. "

A búcsúsok az úton imakönyvből énekeltek, imádkoztak. Ha messzire volt a búcsú, többször is végigmondták az énekeket. Ha má' mind elfogyott, a könyv végét énekeltek: 'Nyomtattatott Budán, Fehérvári utcán, utánnyomás tilos!'"

[\[29\]](#)

Az alábbi történet a vásárban játszódik, ott találkozott a jászkiséri református legény a kalocsai katolikus asszonnyal. „ *Kérdezi a legény:*

- *Hová való kend, néni?*

- *Kalocsára való vagyok, Ó szent János! (énekelve)*

- *Mi van a kosárba' néni?*

- *Bukta, lellem, bukta!*

- *Énekel mondja ked', mer' felrúgom*

- *Kível túrós, belül mákos, Ó szent János!" [\[30\]](#)*

Az erkölcsi szokások, a viselkedés és magatartásbeli eltérések, az erről alkotott vélemények is gyakran képezik a falucsúfolók tárgyát. Sok településre ráfognak, hogy lakói *bicskások*. A Szolnok megyei néprajzi atlasz adatai szerint a vizsgált települések közel feléről mondják. A jászárokszallásiak

Csikágónak

nevezték Jászágót, mert lakói veszedelmes verekedők voltak. A

jászszentandrási bicskásoktól

is óvták a környéken lakókat, mert a második világháború előtt gyakran összeverekedtek egymással és a szomszédos falvak legényeivel. A jászkiséri reformátusokat

verekedős kálomistáknak

titulálták a jászladányiak, de ők se voltak különbek, mert a búcsúban, vásároknak ők bicskáztak, verekedtek legtöbbször a jászalsószentgyörgyiek szerint. Jásztelekről is hasonló vélemény alakult ki. A Nagyunságban és környékén is könnyen előrántották a bicskát az önbíráskodó legények.

A kunmadarasiakat

kunbicskásoknak

tartották a karcagiak. "

Fegyvernek, ne menj oda, megvernek!

" – mondták a kenderesiek, a törökszentmiklósiak. Túrkeve és Kenderes férfinépe görbebottal verekedett, ezért a nevük:

kevi botosok illetve kenderesi botosok

.

[\[31\]](#)

Tiszaug falut

Vadkertnek

nevezték, mert lakói verekedősek voltak. Tiszainoka férfinépe is könnyen haragra lobbant, nem véletlenül mondták róluk: "

Inokai, bicskát neki!

" A tiszazugi arzénos perről elhíresült Nagyrév

arzénos falu

, ez a tragikus esemény falujellemzőként szerepel, a humoros jellegű falucsúfolókban nem bukkan fel. A tiszazugi falvak lakóinak erkölcséről elítélően nyilatkoznak maguk a csépaiak is: "

A sasiak kurváskodnak, a csépaiak lopnak, a szelevényiek gyilkolnak

"

.

[\[32\]](#)

A tulajdonjog tiszteletének a megsértése, a lopás, tolvajlás is gyakran szerepel a minősítésekben. Enyhébb, tréfás fogalmazásban a tolvajok *betyárok*, de előfordul sértőbb vélemény is: pl. a zagyvarékaisak "

lopósak, még a papjuk is lop!

" - állítják a jászladányiak. A csépai nemesek is loptak, dacára előkelő származásuknak. Csépa sajátos jogállású település volt a Tiszazugban. Lakói kispapok, akiket a nemesi előjogok és kiváltságok megillettek. Vagyoni helyzetüket tekintve nem emelkedtek ki a paraszti sorból, mivel

szegény, nincstelen nemesek voltak, akiknek a nemesi címen, a nemesi öntudaton kívül nemigen volt egyébük. Büszkék voltak nemesi származásukra, a környékeliek *nemes Csépának*

is nevezték a falut. Lophattak is, nem büntették meg őket, mivel mentelmi jogot élveztek. Ezt a helyzetüket ki is használták. Szállási Sándor, a Tiszazug monográfusa írja róluk: "

Úrbériség nem volt. Talán ezért volt Csépa a környék legtolvajabb népe. Nemcsak az ingoványok miatt, hanem mert a nemesi portára nem hatolhattak be a zsandárok.

"

[\[33\]](#)

vagy "

A nemesi címert büszkén viselték. De ha meggyanúsították például lopással, kiállt a piszkafával a pitarajtóba, ha mentek hozzá. Megsuhintotta, oszt azt mondta: 'Ezen nem mehet be senki, ez nemesi terület. Disznókat is loptak, a kéménybe rejtették.

"

[\[34\]](#)

Nemesi származásukat külsőségekben is igyekeztek kifejezésre juttatni. Ha vagyoni helyzetük megengedte rangosabb házban laktak, előnyös házasságokat kötöttek és jól öltözködtek. A nők selyemben, bársonyban jártak, a férfiak posztónadrágot, csizmát viseltek. A szegényebb nemesek azonban rangjukhoz nem illő vászongatyát hordtak, amit szégyelltek és takargattak." *A férfiak sokan bundába vagy subába, gatyába meg csizmába gyűttek a templomba nyáron is. Alig fértek be a padba hatan. Azért vették fel a subát, hogy ne lássák, hogy gatyába vannak.* " - írja Barna Mária Csépáról. [\[35\]](#)

Következő történetünk a nem létező gazdagságával kérkedő csépai kisnemest gúnyolja ki. "*A csépai legény készült az esküvőjére, de nem volt alkalomhoz illő nadrágja. Ezért kölcsönkért egy posztónadrágot, abban ment az esküvőre. A lakodalomban már magasra hágott a hangulat, szólt a zene, a násznép, az ifjú pár táncolt, amikor a vőlegény tánc közben kurjongatva felkiáltott: 'Hej nadrágom, nadrágom./ Otthon is van vagy három!' Mire a nadrágot kölcsönző rokona rászólt: - Hiszen az se a tiéd, ami rajtad van*

"

[\[36\]](#)

A fenti mondat falucsúfolóként magában is használatos.

A Tiszafüred környéki falvak közül Nagyiván népszerűtlen. A karcagiak *csupa cigánynak* vagy *csup*

a zshiványnak

mondják. "

Az iványi ember dug és lop

" vagy "

Nagyiván felől eső és jó ember még nem jött.

"

[\[37\]](#)

- vélekednek a karcagiak, a tiszőrsiek.

A politikai viselkedés és kultúra is gyakran céltábla. Az újabb keletkezésűek közül megemlíti, hogy Szolnok megye több települését (Szolnok, Szelevény)

Kis-Moszkvának

nevezték, mert sok kommunista volt és a pártállami intézkedéseket mindig végrehajtották.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az etnikai tudat hogyan jelenik meg a csúfolókban. Hogyan vélekednek egymásról a jászok és kunok, hogyan minősítik a környező, Tisza menti magyar falvak lakóit és viszont. Az egykori Jászkun Kerület népei, a jászok, a nagykunok és a kiskunok hasonló jogállásuk és kiváltságaik miatt összetartottak, ennek ellenére kerületenként különböztek is, eltérő karakterjegyekkel jellemezhetők. A közös múlt, a régi dicsőség egyforma terhet rótt a kerület népeire a katonaállításban, az ünnepi bandériumok kiállításában, a díszes huszáröltözetek előteremtésében és az ünnepségek megszervezésében. A látványos ünnepségek (pl. nádorlátogatások, a redempció centenáriumi ünnepsége 1845-ben, az 1857-es császárlátogatás stb.) erősítették a jászkunok történelmi összetartozását és csoporttudatukat. A Jászkun Kerület megszűnésével (1876-ban közös közigazgatás alá vonták Szolnok megyével), kiváltságaik elvesztésével azonban jelentőségüket veszítették az összetartozásukat kifelé is szimbolizáló közös fellépések. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulásával elvesztették közigazgatási önállóságukat, nemtetszésüknek úgy adtak hangot, hogy az új megyét

Muszáj vármegyének

csúfolták (a Külső-Szolnoki rész korábban Heves megyéhez tartozott). A megyeszékhelyi címért az egykori kerületi székhely Jászberény és Szolnok versengett, melyet kedvező geopolitikai fekvése miatt az utóbbi nyert. 1945 után még a megye nevéből is törölték a jászkunokat, mivel túl hosszúnak találták. 1989-ben, a rendszerváltás után visszakövetelték és visszaállították a Jász-Nagykun-Szolnok megye elnevezést. Ezt a törekvésüket is a jász és kun öntudat megnyilvánulásának tekinthetjük. A jászkunok legutóbbi összefogására a közelmúltban, a redempció 250 éves jubileuma alkalmából 1995-ben került sor, ami közigazgatási különállásuk ellenére is megerősítette őket ismételten közös történelmi tudatukban. Ezt a célt szolgálják napjainkban a Jászok Egyesülete, a jász és kun világtalálkozó, a jászsági népviselet felújítása és viselése, a Lehel- kürt kultusza, a népi játékok nagykunok seregszemléje, a konok kunok viadala és még sok más. A jász és kun öntudat annyira megerősödött, hogy a szomszédos nem jász és kun településekre is kiterjesztette hatását (pl. a Jászságban Újszász, Alattyán, Jánoshida, a Nagykunok Mezőtúr, Kenderes, Törökszentmiklós).

A jász és kun különböző karakterű nép. Mielőtt rátérnénk jellemzésükre, egymásról alkotott véleményük bemutatására, álljon itt egy korai, 1846-ra datált csúfolódó, mely azt tanúsítja, hogy már akkor is rivalizáltak egymással.

A jászok mondják: " *Nagykun görbe,*

Kiskun törpe,

Jász egyenes."

A kunok válasza: „ *Nagykun fényes,*

Kiskun kényes,

Jász elmehet." [\[38\]](#)

A Jászság népe katolikus vallású, a felsőbb hatalomhoz mindig hű, aulikus magatartású. Élen járt a bandériumállításban, a parádés huszáröltözetek előállításában és az ünneplésben. Törekvő, dolgoz, szorgalmas, a vagyona gyarapítása érdekében takarékos is. A jászok, a nagykunok és a kiskunok bár a fontosabb kérdésekben mindig összefogtak, egymással szemben távolságtartók, rátartiak voltak, nem vegyültek egymással és másokkal. Györffy István írta 1908-ban, hogy " *A büszke jász és kun most sem szívesen vegyül szomszédaival.*" [39] A Jászkun Kerület székháza Jászberényben, a kerület székhelyén állt. Ennek, a még ma is álló impozáns épületnek, melyben a kerületi gyűléseket tartották, három bejárata volt. A középső főbejáraton mentek be a jászok, a két szélsőn pedig a nagykunok és a kiskunok közlekedtek. A kunok és a környező települések lakói szerint " *a jászok hideg hónaljúak*"

, "
jég van a hónuk alatt
", vagyis zárkóztak, nehezen barátkoznak, nem vendégszeretőek. A vendégszeretet hiányára utal az alábbi, Jászfákalmán gyűjtött anekdótaszerű történet:"
... a nagykáta sógor a berényi sógornál járva hazafelé készülődik. Igen ám, de közben nagy zivatar támad, s mivel akkoriban még lovas kocsival közlekedtek idegesen toporgott a sógor a gang alatt. 'Hogy megyünk ilyen időben haza?' A berényi sógor akképpen vigasztalta: 'Ugyan már sógor! Sokkal rosszabb időben is mentem én már haza!'
""

[40]

Másik

történetünk is a szűken mért vendégszeretetről szól, bár ez a nem jász lakosú Jánoshidára vonatkozik: a fősvény jánoshidai gazda a búcsúba meghívott vendéget felkűldi reggelizni az eperfára: "
Menjen fel kend a szederjes eperfára, ászt lákjon kend jól!
" (Alattyán)

[41]

A jászsági nép értékrendjében a föld, a redempciós költségekből részt vállaló *redemptus jász* és leszármazottai állnak az első helyen. Az idegenekkel szemben zárkózott, *jött-mentnek* tekinti, mégha bizalmába fogadja és megbecsüli, megbarátkozik vele, akkor se helyezi a jászok fölé. Banner János régész, a Jász Múzeum egykori igazgatója írja önéletrajzi visszaemlékezésében a 20. század eleji állapotokról. "
Egy hüvelyknyi redemptus jász, minden tudás nélkül, többet jelentett ennek a városnak a társadalmában, mint azok a tanárok,- s ezek elég szép számmal voltak - akik később egyetemi tanárok, magántanárok, vagy éppen tankerületi főigazgatók lettek.
"

[42]

A jászok ügyesek, leleményesek, vállalkozó szelleműek, de ugyanakkor ravaszok is: "*ügyese*

k, de nagyon ravaszok, vallásosak is, mégis nagy káromkodók

" - vélekednek a tiszabői lakosok. Sokat emlegetik, még saját magukról is a *jász kamukérót*

, a csavaros észjárást, melyben van egy kis kiszámítottság, ravaszság is, s amivel jó vagy akár rossz ügyet szolgálva is keresztülvitték akaratukat. Jászberényben mondják: *kamukérós agya van.*

[\[43\]](#)

A technikai újításokat nem fogadták örömmel, emiatt így csúfolták a jászokat: "*Mikor megindult a jász vasút, vasvillával mentek a vonat elejbe, hogy visszakényszerítsék.*

"

Jáskíséren gyűjtött rátótiáda szerint, amikor a jász vasutat építették, a vasútvonalat eredetileg Jászsószentgyörgy mellett akarták elvezetni. A szentgyörgyi gazdák azonban nem engedték, hogy a földjükön haladjon át a töltés. A jászladányiak viszont örömmel hoztak áldozatot, ezért a vasút Ladányon halad át, ott áll meg a vonat. Amikor azonban megközelíti Alsószentgyörgyöt, mindig hosszan fűtten. Erre mondják csúfolódva: "

Ladánynak a füstje, Szentgyörgynek a fűtje!

"

[\[44\]](#)

Idézzünk még néhány Jászságra jellemző történetet.

Jásztelek népét elmaradottnak tekintették a környékbeli jászsági települések. A jászberényiek így csúfolták őket: " *Jászteleki keszegnek tüzes gépet vittek*". A rátótiáda szerint a Tóth-féle malom mellett, a Tarna híd alatt örvénylett a víz, abban 'óriási halat' láttak. Tüzes gépet vittek neki, hogy kihúzhassák. Erről szól a csúfoló rigmus is.

"Hej, jásztelki emberek,

Jó bolondot tettetek,

Piros hasú keszegnek,

Tüzes gépet vitettek.

De nem fogtak egyebet,

Csak egy piros keszeget!" [\[45\]](#)

Másik történetünk arról szól, hogyan járt két babonás jászszentandrászi szőlősgazda a vihar ellen eszkábált viharágyúval: " *Jászszentandráson a Kaszabok és a Torbák házilag készítettek a két világháború között egy mozsárágyút. Amikor jött a vihar, lőttek vele, hogy a jégfelhőt eloszlassák. De nem sikerült és a jég elverte a határt.* "

" *Úgy járt a jámbor, mint a szentandrásziak a viharágyúval!"* [\[46\]](#) - mondják Jásziványon, ha valakinek nagy erőfeszítése ellenére sem sikerült valami.

Molnár István jászsági szólásgyűjteményében megemlíti még néhány szólásmondást, mely a jászságiakat és a szomszédos Heves megyeieket hozza egymással kapcsolatba. Érdekes ezt is idézni." *A Heves megyeiek a jászok fejéből csinálják a tetőt!"* Ennek az a magyarázata, hogy házépítéskor a hevesiek a szükséges követ, meszet maguk szerzik be, de a tetőhöz szükséges nádat, zsúpot, fazsindelyt a jászokkal hozatták. (Jászapáti)

A másik történetünk a jászok és a Heves megyeiek eltérő jogállásával kapcsolatos, a jászok ugyanis kiváltságokat élveztek, a Heves megyeiek pedig jobbágyok voltak. " *Kossuth a jászok szájából
kivette a
csecset és a hevesiekébe adta!*

" - hangzik a Jászapáti gyűjtött mondás, mely arra utal, hogy az 1848-as törvények a Jászkun Kerület kiváltságos népének nem kedveztek, ellenben a Heves megyei jobbágyoknak igen.

[\[47\]](#)

A kunok református, ellenzéki magatartású népcsoport. Büszkén hangoztatják kun származásukat, magukat kunoknak, kunmagyaroknak, kunságinak tartják, tisztelik, megbecsülik keleti, nomád őseiket. Antropológiailag is jól meghatározza őket környezetük: " *alacsony vagy közepes nagyságú, zömök termetű, széles, piros pozsgás arcú, gesztenyebarna hajú bajuszos emberek.* " "A

valódi kun ember a bajuszával díszes.

"

[\[48\]](#)

Jellemző tulajdonságai közé sorolják, hogy izmos, erős emberek. "

Szilajságukról, bátorságukról ismerték őket. Heves, lobbanékony vérmérsékletű lovas nemzet. A katonaságnál is kíválynak.

" - írja Órsi Julianna a nagykunsági néprajzi csoportot vizsgáló tanulmányában. A kun származás bizonyítékának tekintik a kun nyelvi emlékeket, melyek a helynevekben és a személynevekben őrződtek meg, valamint a kun miatyánkot, annak ellenére, hogy irodalmi eredetű. Jellemző karakterjegyük a

büszke, makacs, önfejű, rátarti, nyakas

, ezeket a tulajdonságokat főleg a környező települések lakói és a helyi katolikusok mondják róluk. Jellemző etnikus sztereotípiát a

konok kunok

kifejezés, mely egyrészt a mindenkori hatalommal való szembenállást, az ellenzékiiséget fejezi ki, másrészt pejoratív értelemben is használták, utalva a kunok nehéz természetére. Emiatt *gahóknak*

is csúfolták őket: "

a kunok elmaradottak, veszekedősek.

" "

Mindenen összevesztek, még akkor is, ha az egyik kutyája a másik portájára szaladt, mindig perlekedtek. Mindig az egymás feleségét szerették vóna

" - állítják Tiszabőn. "

Kun betyárok, kun bicskások

"- vélekednek a kunhegyesiek a hirtelen haragú kunságiakról. Önmagukról állítják: "

Legszorgosabb a kun. A kunok városiak, jobban öltözöttek, mint a falusiak.

" (Kunhegyes) "

Vásongatyát nem viseltek, csak csizmát és csizmanadrágot és alacsony kerek kunkalapot. Ezt is Szarka Ferenc fegyverneki kalapos csinálta, mint a roffi kalapot, de a lapos csak a kunoknak készült

" - mondják a tiszaroffiak. "

A kunok nagyon idegenek, nagyon mások. Azok kunok, nem magyarok

" - tartják a tiszaroffiak, a kenderesiek.

[\[49\]](#)

Tehát láthatjuk, hogy a Nagy-kunságot környező települések népe elkülöníti magát a kunoktól.

A kun eredettudat mellett a 18-19. századtól a redemptus öntudat is meghatározó volt a nagykunsági lakosság értékrendjében, önmaga és környezete megítélésében. A jászokhoz hasonlóan itt is a társadalmi ranglétra legfelső fokán a törzsökös redemptus gazda állt, neki volt a legnagyobb tekintélye. Büszkéek voltak a társadalmi összefogással visszaszerzett szabadságukra, s ez a büszkeség, mely apáról fiúra szállt, áthatotta egész magatartásukat. A máshonnan beköltözött lakosokat idegenkedve, bizalmatlanul fogadták és *jött-mentnek* tartották. Hosszú évek múlva sem tekintették őket a helybeliekkel egyenrangúnak. Ezt a szinte máig élő "magatartiságot" jól szemlélteti a közelmúltból származó anekdóta: "

Kisújszálláson történt. Az 1960-as években nagy hatalmat jelentett a párttitkárság. A város párttitkára nem helybeli volt, hanem idegen származású. Az egyik pártrendezvényen felszólalt és szóvá tette, hogy őt még mindig idegennek, jöttmentnek tekintik, holott már hosszabb ideje itt él és dolgozik... Erre a hátsó sorban egy idős kisújszállási férfi megszólalt: Majd a fia lesz kendnek gyüttment, maga még itt csak senki!

"

[\[50\]](#)

Vallásukat tekintve a kunok reformátusok. Puritán gondolkodásúak, hitéletük középpontjában a biblia, a bibliaolvasás áll. Nem kedvelik a külsőségekben gazdag ceremóniákat, a katolikus vallásnak éppen ezeket a vonásait gúnyolják ki, mint korábban láttuk. A Nagykunság az ellenreformáció idején sokáig ellenállt a katolikus terjeszkedésnek. Több sikertelen kísérlet is történt a 18. században, melynek a nagykun földvásárlási törvénnyel sikerült elejét venni. A redemptusokat ugyanis a föld eladása esetén elővásárlási jog illette meg, ezzel a házhelyet és földet kérő katolikusokat el tudták utasítani. A katolikusok végül 1772-ben vetették meg a lábukat Karcagon. Kezdetben azonban a betelepültek és a helyiek között állandó háborúskodás folyt, főleg azért, mert a legrosszabb minőségű földet kapták, több tagban és a határ legtávolabbi részein. Így pl. 1846-tól több éven át panaszolta Cseh János plébános, hogy egyháza földjét nem tagosították, s két tagban van a határ legtávolabbi pontján. A református egyház földjével együtt kérte volna a tagosítást, és amikor a kérését a földmérő tudatta Illésy János nagykun kapitánnyal, csak annyit válaszolt, hogy " *a Plébános Úr földet a temetőben válogasson magának, s ne a karcagihatárban.*"

[\[51\]](#)

Arra is van néhány adatunk, hogy a szomszédos Tisza menti kis falvak népét hogyan értékelték a jászok és a kunok. Általában lenéző hangsúllyal falusiaknak, elmaradottnak, jobbágyoknak, uraságiaknak tartják őket. "

A falusiak könnyelműbbek, pusztai rütyők.

"(Kunhegyes)

A Szolnok megyei Néprajzi Atlasz az etnikai csoporttudat kérdését is megvizsgálta a néphagyományban. Bár az adatok elég bizonytalanok és sokszor egymásnak ellentmondóak, mégis érdemes néhány jellemző példát idézni. A tiszaderzsiek így vélekednek: A Kunságban kunok laknak, a Jászságban jászok,"

mi pedig a kettő között tiszamellyéki magyarok vagyunk.

"

A Heves megyével szomszédos falvak lakóit

matyóknak, palócoknak

csúfolták, sokszor egymás szinonímájaként használva a kifejezést. A jászfényszarusaik *homoki matyók*

a jásziványiak szerint, mert lakói Heves megyéből települtek be. Másrészt a katolikusokat titulálják matyóknak: a kunhegyesiek szerint a falusi katolikusok (Tisza menti települések), valamint a túlatiszai katolikusok (a jobb parti falvak) a matyók, pl. a tiszasülyieket, a tiszaroffiakat, a mesterszállásiakat is

matyóknak, katolikus matyóknak

csúfolják. A palóc terminust is hasonló összefüggésekben használják. Jászszentandrás lakóit palócoknak tartják a jásziványiak, mert lakói részben Heves megyéből települtek ide. Általában a jobb parti falvakat, a "

túlatiszaiakat

" tartják palócnak. "

Abád, Szalók, csupa palóc

"- hangzik a csúfoló rigmus. Ez a rigmus a cigányokra vonatkoztatva is népszerű ezen a vidéken. Tiszaigarra és Nagyivánra mondják: "

Igar, Ivány, csupa cigány.

"

[\[52\]](#)

A továbbiakban még néhány vidékünkre jellemző rátótiadát mutatunk be, azokat, melyeket a fenti témacsoportokba már nem tudtunk besorolni. A rátótiadák gyakori szereplője a falu előljárósága: a bíró, a pap, a tanító stb. Butaságukat, elvétett intézkedéseiket, viselt dolgaikat tréfás, humoros formában örökíti meg a népi emlékezet. Többnyire országosan és nemzetközileg ismert, mesekatalógusokban szereplő rátótiadák helyi változatai, besorolásukat nem tekintjük feladatunknak. Az anyag közzétételével kapcsolatos megjegyzésem, hogy egy részük eredeti szövegközlés, a többi kivonatos lejegyzés illetve csak egy mondatos falucsúfoló, a hozzá fűződő epikus történetet már nem ismerik.

„Sason megettették venyigével az agarakat”

Bolza és Luby gróf egyszer vadászni ment a tiszasasi határba. Az akkori főbíró éjszakára egy üres istállóba köttette be az agarakat. A jászolban venyigét tartottak és ehhez kötötték be őket.

[\[53\]](#)

(Tiszasas)

A tehenet felhúzzák a templom tornyára, hogy lelegelje a fűvet

"Az alattyányiaknak a templom teteje fasindeles vót, oszt a régiségtől meg az időjárástól kigyepesedett. Hát a pap megkínálta vele a bírót, hogy nem-e megvenné legelőnek. Meg is egyeztek. Na, kössünk a tehen nyakára kötelet A pap meg a bíró felment a tetőre, oszt felhúzták a tehenet. Közbe a tehen kivette (kivetette) a nyelvét. - Látja-e bíró uram, hogy szereti, má előre kinyújtotta a nyelvét a tehen! -De mán akkor meg is fulladt" (jászalsószentgyörgyi gyűjtés, SZMNA) Ismerik Abonyra (Pest m.), Jászárokszállásra vonatkoztatva. Az abonyi változatban bika, az árokszállásban ökör szerepel. Abonyról: "
Ott húzták fel a bikát!
"

"Dél van Pali bácsi, eresszük vissza!"

Tomajmonostorán dolgozó palóc summások csúfolója. *Egy tinó beleesett a kútba, a tisztartó összeecsődítette az embereket, kötelet vetettek a tinóra és felhúzták a kút kávéjára. Ekkor megszólalt a harang, mire az emberek visszaeresztették a tinót."* Dél van Pali bácsi, eresszük vissza!" (kunhegyesi gyűjtés, SZMNA)

Gödröt ásnak a kitermelt földnek

"Az öcsödiek megkérdezték a bírójukat kútásás után, hogy mit csináljanak a földdel, ami a

kútból kimaradt. A bíró azt mondta rá: Ássanak kendtek egy gödröt és hányják bele! "
(kunhegyesi gyűjtés, SZMNA)

„Na, emberek, akkor ebbe maradunk!”

"Karcagon, Kunhegyesen és Kunmadarason is hallottam ezt a történetet úgy, hogy Kunmadarasra, Karcagra illetve Kenderesre is vonatkoztatták az esetet. Ám ugyanezt a történetet ismerik a Tiszaháton és Zemplénben is, ott is falvakat megnevezve. Tavasszal a falu előljárósága a bíróval az élen (másutt a Legeltetési Társulat vezetősége az elnökével az élen) kivonult a legelőre, hogy megbeszéljék a közös tennivalókat: legelőtisztítás, kútjavítás stb. Hosszas tanakodás után megegyeztek. S miközben a bíró (elnök) a botjával egy megszáradt tehénlepényt böködött, így zárta be a szemlét: Na, emberek, akkor ebbe maradunk!" [\[54\]](#)

" A gólya bőrire ittatok!"

A zagyvarékasiakat gólyásoknak csúfolják a környékeliek. A rékasiak a falu melletti réten észrevettek valami fehéret, azt hitték, hogy a szomszéd falu gulyája. Elhatározták, hogy befogják, már áldomást is ittak rá. Ám amikor kimentek a rétre igencsak elcsodálkoztak, amikor a gulya felszállt - mert gólyák voltak (zagyvarékasi gyűjtés, SZMNA) Tiszakürtre vonatkoztatva:
"Ráítottak, mint a kürtiek a gólyákra."
mondják Tiszainokán.

" Kukk, buraiaik, még itt vagytok?"

Tiszaburán "volt egy pap, aki eltévesztette a leckét. Szégyellte és lehúzódott a szószékbe, hogy azt higgyék a hívek, hogy vége van, és hazamenjenek. Nagy csend volt, a pap azt hitte, hogy már elmentek, de mindenki ott állt és várt. A pap kinézett és mondta: "Kukk, buraiaik még itt vagytok?"

(tiszaburai gyűjtés, SZMNA) Az utóbbi mondat falucsúfolóként magában is használatos.

"Izzad, mint a kevi halott." "Izzad, mint a Magyarék halottja."

Túrkevén halottvirrasztáskor " az asszonyok észrevették, hogy a halott fejéből tetű mászik ki, a háziak közül valaki törülgette időnként a halott homlokát, hogy eltüntesse a szégyent és közben azt mondta: izzad szegény!"

[\[55\]](#) (Túrkeve)

Sárgalábú fényszarusiak

Jászfényszarun egy alkalommal tojástartókat szállítottak, s mivel nem fért be mind a vagonba, beletaposták, hogy a többinek is csináljanak helyet.
(jászfelsőszentgyörgyi gyűjtés, SZMNA)

„Egy állapotban van, mint a Samu nadrágja”

"Busi Samu mezőúri tanító, megválasztásakor vett nadrágjának a térdére s a hátuljára előrelátó óvatosságból azonnal foltot varrt, s aztán valahányszor a folt elkopott, elszakadt, mindannyiszor újabb foltot tett rá: nadrágja tehát egész életén át új maradt." [\[56\]](#) Akkor mondják, amikor valaki vagy valami hosszú ideig változatlan állapotban van. Ma is használatos.

"Gyere Gyurka, gyönnék!" A süket gyümölcstolvaj

Elmentek gyümölcsöt lopni. Az egyik felmászott a fára, a másik lent maradt és észrevette, hogy jönnek a csőszök. Felkiáltott neki:

"-Gyere Gyurka, gyönnék!

- Nagyobbakat szedjek?

- Gyere, Gyurka, hát gyönnék!"

Almát vagy diót szedtek. Loptak. Ott kiabáltak egymásnak. Volt Csépán, aki ezért a mondásért nem kereszteltette a fiát Gyurkának. Hogy ezzel a mondással ne szóljanak rája."
(Csépa)

Másik változat:

"Almát lopni mentek a Müller-féle szőlőbe. Azt mondja, aki lent vót

-Gyere Sándor, mer gyűnnek!

- Mégis főjebb menjek?

Az nagyot hallott, aki a fán vót..." (Csépa) [\[57\]](#)

Végül idézzünk néhány magyarázat nélkül közölt falucsúfolót dr.Boross István: Jász-Nagykun- Szolnok vármegye ethnográfiaja című 1935-ben megjelent írásából: *"Elszök őtt, mint az abonyi ember a halottól.", "Okos, mint a túri kos, keresztülússza a Berettyót és hazamegy inni.", "Világgá ment, mit az endridi (Endrőd) malac!", "Szaladgál, mint a ványai tanács az égzengésnek."*

[\[58\]](#)

Szakirodalom

Banner János

1966. A Lehelkürt szolgálatában. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 3. (szerk.: Kaposvári Gyula) Szolnok.

Barna Mária

1982. Eredettudat és történeti hagyományok Csépán. In: Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből II. (szerk.: Barna Gábor), Palóc kutatás. Eger-Szolnok. 519-535.

Bencze Lászlóné

1982. Adatok Csépa népzenei életéhez. In: Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből II. (szerk.: Barna Gábor) Palóc kutatás. Eger-Szolnok. 415-515.

Bereznai Zsuzsanna

1986. Falucsúfolók Eger vidékén. In: Agria XXII. Eger. 231-271.

Bereznai Zsuzsanna

2004. Ami igaz is... Népi humor a Duna-Tisza közén. Kecskemét

Csalog Zsolt.

2001. Falucsúfolók. In: Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) megye néprajzi atlasza(szerk.: Szabó László, Gulyás Éva, Csalog Zsolt), Szolnok. 164-171.

Csalog Zsolt

2001. Etnikai csoportok. In: Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) megye néprajzi atlasza II.1. (szerk.: Szabó László, Gulyás Éva, Csalog Zsolt), Szolnok. 162-163.

Farkas Ferenc

1986 Szolnok megye földrajzi nevei I. A jászberényi járás. (közzétette: Farkas Ferenc)

Farkas Ferenc

1994 Jász-Nagykun-Szolnok megye földrajzi nevei V. Tiszazug (közzétette Farkas Ferenc)
Jászberény

Fodor István Ferenc

2004. A jákóhalmi iparosság fénykora 1867-1945. Jászberény. Jászsági Füzetek 34.

Írta: Gulyás Éva

2011. augusztus 03. szerda, 12:53 - Módosítás: 2016. szeptember 14. szerda, 08:41

Gulyás Éva

1981. Szövegfolklór. In: 10 éves a Tiszazug kutatása. (szerk.: Szabó László). Szolnok.187-207.

Gulyás Éva

1999. Felekezeti konfliktusok és kulturális különbségek a Jászkunságban a 18-20. században. In: Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XI. Szolnok, 147-156.

Gunda Béla

1989. Falucsúfolók. In: A rostaforgató asszony. Budapest.145-174.

Györffy István

1942 A Nagykunság és környékének népies építkezése. In: Magyar nép-magyar föld. 53-111.

Kelemen Pálné

2000 Népszokások és hiedelmek Túrkevéen. In: Túrkeve földje és népe III.(szerk.:Örsi Julianna), Túrkeve, 235-289.

Kovács Ágnes

1966. A rátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai. Budapest

Molnár István

1993. Szólások, közmondások Jászszeptandráson és környékén. In: Folklór kutatások Jász-Nagykun-Szolnok megyében I.(szerk.: Gulyás Éva - Szabó László) Szolnok.

Örsi Julianna

1982. Lakodalmi szokások Csépan. In: Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből II. (szerk.: Barna Gábor) Palóc kutatás, Eger-Szolnok. 307- 329.

Örsi Julianna

1990 A Nagykunság mint néprajzi csoport. In: A Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve VII. 347-367.

Szabó László

1979. A jász etnikai csoport I., Szolnok.

Szabó László

1982. A jász etnikai csoport II., Szolnok.

Szabó László

1981 A jász öntudat alakváltozásai. A Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok. 129-148.

Szendrey Zsigmond

1927 Falucsúfolóink. Ethnographia XXXVII.3o-39.

Szilágyi Miklós

1996 A nagykun öntudat. In: A Jászkunság összefogása. (szerk.: Bellon Tibor-Örsi Julianna) Karcag. 171-197.

SZMNA

2001 Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) megye néprajzi atlasza II.1. (szerk.:Szabó László, Gulyás Éva, Csalog Zsolt) 2001. Szolnok.

Rusvay Lajos

2001 Jásztelek életrajza. Jászsági Füzetek 3o. Jászberény

Vajda Mária

Írta: Gulyás Éva

2011. augusztus 03. szerda, 12:53 - Módosítás: 2016. szeptember 14. szerda, 08:41

2006. "Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba". Bosszantó folklórhagyományok. Budapest

.

[1] Bereznai Zs. 2004. 7.

[2] Ld. Szendrey Zs. 1927., Kovács Á. 1966., Gunda B. 1989., Bereznai Zs. 1986., Vajda M. 2005.

[3] A tanulmány címében nem akartuk a könnyen változó közigazgatási határokat megadni, a történeti, néprajzi, földrajzi régiók állandóbb jellegűek.

[4] A Szolnok megyei néprajzi atlasz 122. kérdéscsoportja a falucsúfolókkal, a 121. az etnikai csoportokkal foglalkozik. A 64 megyei településen végzett eredeti gyűjtéseket Csalog Zsolt összegezte és tette közzé a Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) megye néprajzi atlasza II/1. 2001-ben, Szolnokon megjelent kötetében.

[5] Szendrey Zs., 1927. 30-39.

[6] Fodor István F. 2004. 19.

[7] Egy birtokrendezési ügy miatt ellentét támadt Tiszainoka és földesura között, erre utal a Kürttel bizományos szövegrész. Másrészt egy harang miatt is nézeteltérése támadt a településnek Nagyrévvvel. Erre még később visszatérünk.

[8] Tálás László adatközlése, Tiszakürt. Saját gyűjtés

[9] Csalog Zs.,2001. 169.

[10] i.m.18.l.

[11] Szabó L. 1979. 158.

[12] Molnár I. 1993. 45.

[13] SZMNA II/1. 2001. 169.

[14] SZMNA II/1. 2001. 168.

[15] Bereznai Zs. 1986. 235-236.

[16] Makra Sándor: Kisújszállási népmesék és anekdóták III. 1963. 504.A szolnoki Damjanich János Múzeum Néprajzi Adattára:2561-86.

[17] Barna M., 1982. II. 527.

[18] Bencze Lászlóné gyűjtése, 1982. II. 510.

[19] Barna Mária gyűjtése,1982.II.528.

[20] Jász-Nagykun- Szolnok megye földrajzi nevei..., 1986. 146.

[21] SZMNA II/1. 165.

[22] Fodor István F. 2004. 18.

[23] Barna M. 1982. 529.

[24] Csalog Zs. 2001.165.

[25] Nagy Molnár Miklós szóbeli közlése

[26] A jászkiséri adatok saját gyűjtésemből valók. Gulyás É. 1999. 149. Ld még Szabó L. 1979. 158.

[27] Hosszú ideig a Jászság egyetlen református települése volt Jászkisér, ahová az ellenreformáció idején kezdett beszivárogni a katolikus lakosság. A felekezeti ellentétek igen magasra csaptak, sőt valóságos vallásháborúba torkolltak. Ezekről az eseményekről beszámolok .A jászkiséri kálvinisták türelmetlenségi pere című tanulmányomban. In: Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. (szerk.: Cseri Miklós-Kósa László-T.Bereczki Ibolya), Szentendre, 477-490.

[28] Bencze Lászlóné, 1982. 510.

[29] Barna Mária, 1982. 527-528.

[30] Szabó László gyűjtése, 1979. 157.

[31] SZMNA II/1. 2001.166.

[32] Örsi J. 1982.307.

[33] Szállási Sándor: A Tiszazug problémái.(Szelevény, Csépa, Tiszasas, Tiszaug szociográfiája) 1935. Kézirat. Ethnológiai Adattár. Idézi Barna M. 1982. 525.

[34] Barna M., 1982. 525.

[35] Barna M., 1982. 526.

[36] Szabó László gyűjtése

[37] Gecse Annabella szóbeli közlése. Itt köszönöm meg Gecse Annabellának a cikk megírása közben nyújtott segítségét.

[38] Itt mondok köszönetet Vígh Márta kunhegyesi középiskolai tanárnak és helytörténeti kutatónak, hogy az adatra felhívta a figyelmemet. Ld. Szilágyi M. 1996. 187.

[39] Györffy I. 1942. 53.

[40] Fodor István F. 2004. 19.

[41] SZMNA II/1. 2001. 169.

[42] Banner J., 1966. 3.

[43] Az Új Magyar Tájszótár 'kamukéró' címszavánál olvashatjuk, hogy Jászberényben, Szolnokon 'ravaszsgot', 'ravasz ember'-t jelent. III. 58. Ld. ezzel kapcsolatban Banner J. 1966. 12-15., valamint Rusvay L., 2001. 121-122.

[44] Szikszai Mihály szolnoki levéltáros közlése. Itt szeretném megjegyezni, hogy Rusvay Lajos jászszági helytörténeti kutató kedvelt anekdótája volt, baráti körben gyakran elmesélte, mindig nagy sikert aratott vele.

[45] Szabó L. 1982. 148. Ld. még Molnár I. 1993. 43.

[46] Molnár I. 1993. 248.

[47] Molnár I. 1993. 127.

[48] Órsi J. 1990.347.

[49] A Szolnok megyei Néprajzi Atlasz gyűjtéseiből. Ld. Csalog Zs. 2001. 167.

[50] Szabó László adatközlése

[51] Gulyás É. 1999. 148.

[52] A fenti adatokra vonatkozóan ld. Csalog Zs. 2001. 162-163.

[53] Jász-Nagykun-Szolnok megye földrajzi nevei. Tiszazug.1994. 89.

[54] Szabó László szóbeli közlése

[55] Kelemen Pálné, 2000. 265.

[56] Szendrey Zs. 1927. 36.

[57] Bencze Lászlóné, 1982. 511.

Írta: Gulyás Éva

2011. augusztus 03. szerda, 12:53 - Módosítás: 2016. szeptember 14. szerda, 08:41

[\[58\]](#) In:Scheftsik György(szerk.): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene, 1935.
Pécs

A tanulmány az AGRIA XLIII. (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve) számában jelent meg, 351-375. oldalon.